

Dannelsen hos Europas borgere.

Fyraftensmøde, Vartov november 2012, Ånd og fællesskab i Europa.

Alle kan være enige om nødvendigheden af at samarbejde i Europa, også at samarbejdet helst skal være udfoldelsen af et kulturelt fællesskab. EU er rammen om dette samarbejde, men denne ramme lider af store mangler. Jeg vil i dag blot nævne to:

For det første har EU tilsyneladende store problemer med at anerkende, at Europa symbolsk hviler på de tre hovedstæder Jerusalem, Athen og Rom. EU har kort sagt problemer med Europas historie i hele dens længde og i særdeleshed med kristendommens historiske særstilling.

For det andet er relativismen et problem, som EU i praksis er med til at forstørre. Relativisme er, at alle holdninger er lige gode så længe de ikke generer hinanden; det multikulturelle samfund er relativismens ideal. Tolerance er Gud, og denne tolerance ved ikke, at den ikke er sit eget ophav.

Relativisme eller pluralisme

Relativisme kan til forveksling ligne pluralisme, altså det forhold, at der findes forskellige holdninger i et samfund, og at de alle skal have lov til at være der og brydes med hinanden. Relativisme er imidlertid enstemmig. Den får mennesker til at tale om sig selv og lytte til sig selv; man lukkes inde i sit eget, uanfægtede rum ligesom alle de andre og ved siden af dem. Det er åndelig ghettodannelse.

Pluralisme er derimod flerstemmig, netop som forskellige stemmer i det samme værk eller på samme grundlag. Et eksempel fra min egen dagligdag: Bibelen er et pluralistisk værk, men ikke relativistisk. Her taler flere forfattere med forskellige stemmer og ikke om ganske det samme. Men de indgår alle i den samme sammenhæng og bidrager til en fælles historie.

Vi har som samfund ikke meget sans for, at én åndsform kan være sandheden nærmere end en anden, at én religion kun kan dyrkes i åndelig opposition til andre. Det opfattes ekskluderende, og det er næsten det værste af alt. Hvem er du, der kan dømme om rigtigt og forkert? Sandhed og løgn?

Søg sandheden, men sæt dig ikke på den

Det ser ud til, at vi ikke længere tør binde an med den kompromisløse, klassiske, europæiske tradition for at søge efter sandheden – i en stor udgave. Én ting er, at man aldrig finder sandheden om mennesket i verden, om universets oprindelse og om Gud. Det ved man godt, hvis man f.eks. er kristen eller indforstået med oplysningstraditionen. Noget ganske andet er, om man helt opgiver at søge efter sandheden og skrotter enhver forestilling om, at man skal lede i en bestemt retning, og at denne retning er bedre end de andre muligheder, som byder sig til. Det er denne situation, vi er havnet i, og som kaldes relativisme.

Europa har altid haft en uforlignelig evne til at korrigere sig selv. Den evne er der hårdt brug for, og den er nøje forbundet med viljen til at søge efter sandhed. Ikke endnu mere individualisme. Ikke fællesskab. Ikke rigdom, men sandhed.

Danmark og Europa ved en skillevej

Det nationale fællesskab er stadig det vigtigste, men det er uigenkaldeligt forandret i forhold til tiden før 1972, hvor DK tiltrådte fællesmarkedet, nu det EU, som omfatter de fleste europæiske lande. Nationalstaterne er trængt pga. globalisering og demografi, dvs. indvandring og lave fødselsrater. Det har karakter af folkevandringer. Vi kan regulere og ordne i et vist omfang, så vi undgår kaos og nedbrydning af lov og orden, men grundlæggende er demografi og folkevandringer skæbne, som det vil være klogest at tage hånd om i fællesskab.

I forvaltningen af den demografiske skæbne spiller religion en fremtrædende rolle. Det bliver afgørende, hvilken religion der bliver den førende.

Professor emeritus Viggo Mortensen fra Århus Universitet har ved flere lejligheder talt om, at vi i befinder os i en meget åben religiøs situation, som teoretisk set kan bevæge sig i tre retninger:

Vi kan være på vej mod et religionsskifte. Det vil sige mod islam. Det vil tage lang tid, sandsynligvis flere hundrede år (det plejer et religionsskifte at tage), inden det har sat sig fast. Undervejs vil der være stridigheder med og tilbageslag for islam, men retningen vil ikke være til at tage fejl af.

Vi kan være på vej mod afvikling af al religion. Det er næppe sandsynligt. Der har aldrig eksisteret samfund uden religion, og intet tyder på, at de er ved at opstå.

Situationen kan derfor snarere blive den, at en mængde små og mindre, nye og gamle religioner mellem hinanden kæmper om hjerterne og politisk indflydelse.

Vi kan være på vej mod en forvandling af kristendommen. Kristendommen har altid forandret sig, men Viggo Mortensen taler her om *en forvandling* til noget andet end det, vi kender til. Forvandlingen vil komme fra syd og øst, hvor folk har hårdt brug for at samles om frihed og tilgivelse. Folk bliver nemlig kristne, hvor de har glæde og gavn af at blive det.

Religion vil i langt højere grad trænge sig på, så vi må vælge til eller fra. Alle må gøre det. Det bliver svært at undslå sig, og det er en helt ny situation. Ikke at vælge eller mumle i skægget bliver ensbetydende med et aktivt fravalg.

Hvad kan vi gøre i Danmark (og Europa)?

Vi kan i hovedsagen gøre tre ting. For det første kan vi opgive alle forestillinger om multikulturalisme og stå fast på, at der i samfundet skal være en ledende kultur: Vores egen. Det burde alle kunne blive enige om; det kan vi nok ikke, skønt alle nyder godt af både borgerlige frihedsrettigheder og det moralske frisind, der kender sit eget udgangspunkt i oplysning og kristendom.

Religion

For det andet kan vi genopfriske det faktum, at der aldrig har eksisteret samfund uden religion, og at ingen kultur formodentlig kan holde sammen på sig selv uden kult. Vi befinder os i en religiøs konkurrencesituation. Det skal vi virkelig tage på os. For kristendommens vedkommende bør det bla. betyde 'tilbage til kilderne', og at kristendommen vil fremstå *også* i sin forskellighed fra andre religioner. Presset fra fremmede religioner og fra det dalende medlemstal i folkekirken og mange andre europæiske kirkesamfund kan i bedste fald skabe en ædel kappestrid mellem religionerne og en religiøs besindelse eller endda vækkelse, hvor kulden (og moralen) vil være centrum. Selv ateisterne har jo deres kult. Dette centrum må aldrig blive usynligt, og man må kunne gøre rede for det. Også her vil det ende med, at én religion vil stå stærkere end de andre og altså sætte betingelserne. De skal naturligvis helst være frisindede.

Dannelse

For det tredje kan vi opruste med dannelse og uddannelse. Privatskoler og friskoler vokser i disse år og er nu oppe på 15% af eleverne (Den korte Avis d. 23-9-12).

Hvorfor? Fordi folkeskolen som helhed betragtet ikke lærer børnene nok. Det gælder færdigheder og kundskaber, men det gælder ikke mindre den folkelige dannelse, som skal hjælpe den enkelte elev til at finde ud, hvem man selv er og hvilken sammenhæng, man hører hjemme i. Det drejer sig om samhørighed med den rige, europæiske kultur, de store forfatterskaber, de store værker indenfor musik og malerkunst m.v. For at få adgang til denne rigdom skal man have de nødvendige redskaber, som netop er færdigheder og kundskaber. Her er der alle grunde til at gøre en indsats, for vi bliver stadig dårligere på begge områder.

Vi skal forsvare vore egne dannelsesværdier, og det er ikke et øjeblik for tidligt at få begyndt dér, hvor vi hver især kan: Derhjemme, i forældreråd, i bestyrelser og hvor man ellers har noget at skulle have sagt. Det begynder selvfølgelig med, at man selv tager ordet.

Kundskaber, færdigheder og historisk dannelse har været under afvikling i ca. 50 år. Det gælder måske i særlig grad i Danmark, men også Tyskland er kommet godt med. Svaret på en manglende europæisk selvbevidsthed er ikke afvikling af vores dannelsesstraditioner eller generel sænkning af det faglige niveau på alle skoletrin, men derimod skærpelse af krav og disciplin. Besindelse og inspiration, ikke restaurering og revivals. Det gamle kommer aldrig tilbage.

Kulturen må have et centrum.

En kultur må ligesom det enkelte individ have et centrum. Dette centrum er meget ofte formuleret af den pågældende kulturs religion (jeg mener, at religion er den åndelige bærebjælke i et samfund, i Europa er det endnu kristendommen). Vi har i Europa ikke et sådant centrum, og vi har ikke haft det i lang tid. Konturerne af et nyt kulturelt centrum har vi heller ikke, men vi bliver nødt til at lede efter det. Det kan vi i hovedsagen gøre på to måder:

Ved profetiske visioner. Der kan fremstå en mand med visioner store nok til at samle et folk eller angive en retning. Det sker, men ret sjældent og kun når tiden er inde, og man kan aldrig vide, hvornår det er tilfældet

Eller ved historisk dannelse, hvor man påtager sig det besværlige arbejde, som det at kende til Danmarks og Europas historie og kunne lade sig inspirere af den.

Historisk dannelse vil lægge op til religiøs besindelse, hvis jeg har ret i, at religion er en åndelig bærebjælke. Her må de kristne menigheder naturligvis påtage sig en rolle.

Et af spørgsmålene er, om de protestantiske kirker bliver nødt til at etablere deres egne lærdomssæder, fordi samarbejdet med universiteterne bliver brudt.

Vi har i Europa længe kæmpet om retten til at definere det kulturelle centrum. Det nye er, at vi ser ud til at have opgivet forestillingen om et centrum. Det er ikke bare en rigtig dårlig idé. Det er langstrakt, kulturelt selvmord, og - inden det fuldbyrdes - slapt og frygtsomt. Det ser vi allerede klare tegn på.

At få øje på et kulturelt centrum og at kaste sig ind i kampen for at definere det kræver først og fremmest kundskaber og færdigheder, og i halen vil følge et minimum af almindannelse. Det er skolens første prioritet. Det betyder, at der skal prioriteres anderledes i uddannelsessystemet.

Og det kulturelle centrum? Det peger de enkelte fag ind imod. Dansk, tysk, snedkeri, ledelse, gartneri, kommunikation. Når de enkelte fag aktiveres, vil de naturligt rette sig mod et centrum udenfor faget selv. De vil så at sige vende blikket den samme vej, men fra forskellige steder. Fagenes udøvere vil ikke se fuldkommen det samme, men de vil være nødt til at tale med hinanden om, hvad de ser. Det begynder i skolen, en anden skole end den vi byder nutidens børn og unge.

Og hvis skolen viser sig ikke være opgaven voksen, må de enkelte menigheder overveje at lave deres egen skole, og måske må de gå sammen om at etablere højere læreanstalter. Det er ikke en udvikling, jeg ønsker, men det kan blive nødvendigt.

Tro og fornuft.

Den moderne, videnskabelige fornuft fik luft under vingerne i renæssancen, trådte i karakter oplysningstiden og er i vore dage blevet stærk og myndig. Den har – i Vesten – gjort sig fri af næsten alle bindinger. Denne udvikling og selvstændiggørelse af fornuften er lig med det moderne og en perlerække af filosoffer og videnskabsmænd har stået i spidsen for denne udvikling og selvstændiggørelse.

Den videnskabelige fornuft har enten ikke interesseret sig for religion; eller dens bestræbelse har ofte helt bevidst været at lægge tro og religion bag sig, ja endog at knuse al religion, som vi kan se det i skikkelse af forskellig slags ateisme, herhjemme f.eks. Georg Brandes. Det var lige ved at lykkes, men også kun lige ved. Den videnskabelige fornufts sejrsgang kom imidlertid til at betyde, at religion og kristendom blev private anliggender, underforstået: medens de langsomt ville uddø.

Der var ganske vist stadig en offentlig kult, og i Danmark forblev langt hovedparten af befolkningen medlem af folkekirken. Men det ændrede ikke ved, at de egentlig offentlige anliggender var videnskab og politik. Religion, kirke og kristendom var kun interessante for så vidt som de havde betydning for videnskab eller politik. Sådan så det ud i det meste af det tyvende århundrede

Den situation har ændret sig. Den moderne, videnskabelige fornuft har ikke ændret sig, bortset fra måske, at den er blevet endnu mere mægtig, men den stadige privatisering af religionen har ikke kunnet fortsætte. Religion kræver at komme til udtryk, fordi den ikke er på vej til at forsvinde. Den kan ikke holdes ude af offentligheden. Det ser vi med al ønskelig tydelighed.

Det rejser igen diskussionen om forholdet mellem tro og fornuft eller religion og videnskab. Jeg siger udtrykkeligt igen, for diskussionen er gammel. Den har fulgt kristendommen lige fra dens fødsel. Det nye er, at fornuften bliver nødt til at forholde sig til religion igen, og at den selv er løbet ind i visse vanskeligheder. Det store spørgsmål er i virkeligheden: Kan fornuften klare sig selv? Kan et samfund opretholdes alene med fornuft?

Mit svar er nej! Fornuft kan ikke skabe moral, og videnskab kan ikke give svar på moralske eller eksistentielle spørgsmål. Det peger igen mod et samfunds religiøse grund eller mod en anden grund, hvis en sådan findes. Den diskussion er undervejs - igen. Den skal føres, men må helst ikke ende i vold og krig. Der er interne spændinger alle vegne, i Europa helt åbenlyst mellem den almindelige kulturs fornuft, relativismens fornuft, og den kristne kirke, mellem islam og den vestlige fornuft.

'Bildung' og folkelig dannelse.

Da den videnskabelige fornuft for alvor bredte sig efter den franske revolution, oprettede tyskerne i Berlin et nyt universitet. De talte om 'Bildung', dannelse på dansk. I denne forestilling om dannelse stod faget filosofi centralt. Det skulle holde sammen på fagenes indbyrdes relationer, og alle studenter skulle læse filosofi; den blev universitetets fornemste disciplin og især for eliten. Filosofiens opgave var at definere og udtrykke den rene fornuft og være en paraply over universitetets øvrige discipliner.

Den tyske forestilling om 'Bildung' smittede af i Danmark. Vi fik et filosofikum, men filosofien fik aldrig den samme status som i Tyskland. Det gjorde historien derimod, stærkt befordret af nederlaget i 1864, af Grundtvigs oplysningsprogram og

højskolerne. I stedet for 'Bildung' fik vi folkelig dannelse, hvor netop folkets historie og ikke filosofi er en væsentlig kilde til en oplyst og selvbevidst fremtid for de levende.

Der findes på denne måde to sider af fornuften. Den abstrakte, videnskabelige og kritiske, og lad os kalde den anden for sund fornuft, dømmekraft eller på engelsk 'common sense', hvilket kan oversættes til almindelig sans for virkeligheden. Den sunde fornuft er nu slet ikke upåvirket af den videnskabelige fornuft. De har endog meget tilfælles, for så vidt som videnskaben står i det almindelige livs tjeneste. Vi kører alle i bil og bruger alle sikkerhedssele, fordi det er fornuftigt. Det er videnskabeligt bevist, at det er sikrest at bruge sele og ikke bare en løs påstand. Den sunde fornuft og den videnskabelige fornuft er to sider af samme sag og er alligevel forskellige.

Den sunde fornuft er til forskel fra den videnskabelige meget sværere at definere, selvom vi alle har den i et eller andet omfang og bruger den hele tiden. Den sunde fornuft er fuldstændig på det rene med sin begrænsning, den er ikke antireligiøs, den er tværtimod farvet af religion. Således vil en muslim, en buddhist og en kristen ikke være udstyret med samme art af sund fornuft, og alle vil de kunne hævde, at de er fornuftige, men med forskellige begrundelser. Den sunde fornuft ved, at den hviler på noget andet end sig selv.

Hvordan vi i Europa kommer til at forvalte denne fornuft vil blive meget vigtigt og langt fra upåvirket af religion og almen dannelse. Her bør de kristne menigheder byde ind med hele traditionens tyngde, at den menneskelige fornuft er en del af skaberværket og beregnet på indsigt i skaberværket. Den udfolder sig og udvikler sig i historien og i frihed til en kompromisløs søgen efter sandhed i stort og småt.